

Ogrody szkolne jako wsparcie edukacyjne

KINGA BIERNACKA*

Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa, Polska

Ogrody szkolne mogą stanowić istotne uzupełnienie i wsparcie edukacji szkolnej ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia interdyscyplinarnego i rozwoju społecznego, w tym terapii uczniów z dysfunkcjami. Ogrody szkolne pozytywnie wpływają na rozwój dzieci i przybliżają je do natury, wspierają nauczycieli w edukacji młodego pokolenia, a także mają pozytywny wpływ na poprawę bioróżnorodności danego terenu oraz ochronę środowiska. Niniejszy artykuł przybliży zagadnienie ogrodów szkolnych poprzez rys historyczny oraz uwypuklenie dawnych celów edukacyjnych i porównanie ich z obecnym spojrzeniem na rolę edukacyjną oraz terapeutyczną ogrodów. Poruszane są kwestie dotyczące funkcji, jaką pełniły ogrody w dawnej szkole i jaką obecnie pełnią w nowoczesnym szkolnictwie. Odnosząc się do literatury polskiej i zagranicznej, przedstawiono korzyści edukacyjne, społeczne, poznawcze i terapeutyczne wynikające z obcowania uczniów z przyrodą i naturalnym środowiskiem ogrodów szkolnych. W artykule przedstawiono przykłady inicjatyw społecznych, dzięki którym powstawały ogrody szkolne i obywatelskie zarówno w kraju, jak i za granicą. Zaangażowanie społeczeństwa i organizacji w ten rodzaj inicjatyw jest budujące i pokazuje potrzebę powstawania ogrodów przy placówkach edukacyjnych. Mają one szczególne znaczenie, jeśli są to szkoły wielkomiejskie, umiejscowione w zurbanizowanym krajobrazie. Odwołując się do przykładów ze źródeł europejskich, przedstawiono wielkomiejskie ogrody, które mają wieloletnią tradycję w edukacji przyrodniczej dzieci, wykraczającej poza wiedzę podstawową przekazywaną podczas lekcji i będącej praktycznym wprowadzeniem dzieci w świat natury.

SŁOWA KLUCZOWE: hortiterapia, ogrodnictwo miejskie, ogród edukacyjny, ogród sensoryczny, ogród szkolny

School gardens as an educational support

School gardens significantly complement and support traditional classroom learning and can be integrated into interdisciplinary and social education, including therapies for students with disabilities or dysfunctions. School gardens develop children through physical connection with nature, support teachers in educating the young generation and contribute to improving the biodiversity of thereabouts and protecting the environment. This article focuses on school gardens through a historical outline and educational goals and comparing them with the current view on the educational and therapeutic role of gardens. It outlines roles of school gardens in the older days and compares it to the roles they can play in modern education. Referring to Polish and international literature, this article brings forward educational, social, cognitive and therapeutic values of school gardens resulting from interaction of students with nature and the natural environment. There are numerous examples of community initiatives that led to establishing school or civic gardens, domestic and abroad. The engagement of communities and organisations in such initiatives is encouraging and shows the need for gardens at

educational facilities. Such gardens are of particular importance for big city schools located in highly urbanized landscapes. European sources show examples of large-city gardens with a long-standing tradition of children's science education going beyond basic knowledge taught at schools and being a practical introduction to the nature.

KEYWORDS: horticultural therapy, educational garden, school garden, sensory garden, urban gardening

Przy każdej szkole dla dzieci, a zatem przy każdej szkole ludowej powinien znachodzić się ogródek, a to z tego powodu, że dziecko jeśli ma się prawidłowo rozwijać – wśród natury znachodzić się powinno, dalej że związek zachodzący między przyrodą a duchowym życiem człowieka, najśnadniej wytłumaczyć dziecku można na roślinie

Schwab, 1880

Tematyka ogrodów szkolnych w ostatnich latach stała się popularna i przeżywa swój renesans. W dawnej szkole ogród był nieodłącznym elementem każdej placówki edukacyjnej, obecnie okrywamy jego zalety na nowo. Ogrody szkolne mają bogatą tradycję. Historia ogrodów w Europie sięga XIX w., kiedy to w 1875 r. w Berlinie został założony pierwszy „właściwy ogród szkolny”. Pomysł został doceniony i uznany w innych krajach Europy. Kolejne ogrody tworzone w Szwecji, Norwegii, Belgii (pięć lat później). Także w zaborze austriackim Erazm Szwab rekomendował zakładanie „ogródków”, doceniając ich rolę wspomagającą rozwój uczniów (Schwab, 1880).

Schwab prezentował nowoczesne podejście do edukacji uczniów, którzy nie tylko mieli uczestniczyć w praktycznej pracy na roli, ale obserwować przyrodę i doświadczać z nią kontaktu. Już wtedy obserwowano zalety przyswajania wiedzy w otoczeniu zewnętrznym, pozaszkolnym. Wraz z upływem czasu edukacja ogrodnicza stała się coraz bardziej upowszechniana. Początek XX w. przyniósł rozwój ogrodnictwa miejskiego, dzisiaj potocznie określanego jako ogrodnictwo działkowe, jak również rozwój ogrodów szkolnych. We Wrocławiu powstały wielofunkcyjne ogrody szreberowskie (ang. Schreber Gardens), które były zakładane przy zakładach pracy i przy szkołach (Gryniewicz-Balińska, 2015). Dzieci w ogrodach szkolnych obcowały z przyrodą, uczyły się i zbliżały do natury. Założyciel wrocławskich ogrodów Moritz Schreber prezentował podobne poglądy jak Schwab – postulował, aby przybliżyć dzieci do natury, nauczyć ogrodnictwa i pielęgnowania roślin.

1. Rola ogrodów w edukacji – rys historyczny

W wolnej Polsce międzywojennej prof. Edmund Jankowski w podręczniku „Ogród przy szkole powszechnej” (Jankowski, 1929) zalecał założenie ogrodu przy każdej szkole. Ogród mieli uprawiać uczniowie, ale zaplanowany został również teren dla dyrektora szkoły i nauczycieli. Jankowski widział ogród szkolny w sposób wielofunkcyjny, z różnym zastosowaniem. Uczniowie mieli obserwować przyrodę i pomagać w jej utrzymaniu, cieszyć się jej pięknem, szanować naturę, korzystać z jej plonów. Ogród miał być różnorodny, praktyczny, miał zapewniać wszechstronną edukację, a także wyżywienie.

Co ciekawe, autor już wtedy zwracał uwagę nie tylko na znaczenie przyrodnicze ogrodu, ale również na zachowania społeczne uczniów w nim przebywających. Praca w ogrodzie ma związek z rywalizacją, systemem nagród i integracją dzieci, ale także powoduje, że uczniowie

wzajemnie sobie pomagają. Pomimo upływu lat i wydania znacznej ilości nowszych podręczników obserwacje i porady prof. Jankowskiego nie tracą na wartości, choć trzeba je dostosować do dzisiejszych realiów.

W Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii zauważono, podobnie jak Jankowski, że praca w ogrodzie to nie tylko zysk z plonowania, zaopatrzenia w świeże warzywa i owoce, ale również wymierne korzyści w wychowaniu młodzieży i leczeniu chorych. Zwracano uwagę na rolę ogrodu jako miejsca związanej z emocjami oraz pozytywnymi zachowaniami. Właśnie na początku XX w. zaczęto wprowadzać hortiterapię w leczeniu sierot, dzieci z biednych rodzin robotniczych, ale również weteranów wojennych. Przy placówkach wychowawczych i ośrodkach rekonwalescencji zaczęto zakładać ogrody, które pełniły wielorakie funkcje. Zapewniały ruch na świeżym powietrzu, , bardzo korzystnie wpływając na dotlenienie i kondycję fizyczną pensjonariuszy, szczególnie po urazach, a także leczyły duszę (Zawiślak, 2015)

W Polsce tematyka ogrodów szkolnych stała się popularna ze względu na politykę odbudowy i rozwoju młodego kraju. W latach 30. XX w. powstało wiele publikacji, doceniających wagę ogrodu szkolnego jako producenta żywności, ale również jako pole rozwoju i edukacji zarówno dla kadry nauczycielskiej jak i dla samych uczniów.

Na uwagę zasługuje praktyczny podręcznik dla nauczycieli (Wodzińska-Matawowska, 1933), którzy nie mają doświadczenia w prowadzeniu zajęć ogrodniczych i nie uprawiali wcześniej roli. Jest to spojrzenie na edukację ogrodniczą, nie od strony korzyści dla ucznia, ale jako przygotowanie nauczyciela. Autorka podkreśla, że naukowa organizacja prac w ogrodzie jest trudna szczególnie dla miejskich nauczycieli, ale potrzebna i należy się jej nauczyć, aby uzyskać pozytywne efekty. Wodzińska w jakże postępowy sposób podkreśla, że nauczyciel prowadzący ogród wraz z dziećmi musi być człowiekiem szczególnym, pasjonatem, który nauczy dzieci kochać przyrodę, rozumieć ją i korzystać z jej plonów, ale bez krzywdzenia. Powinien prowadzić obserwacje i doświadczenia oraz wykazywać się energią na zajęciach, angażować uczniów. Taki opis nauczyciela biologii jest aktualny i w dzisiejszej edukacji dzieci i młodzieży.

W latach powojennych i późniejszych latach 60. obowiązkowe uprawianie ogrodu szkolnego kojarzone było głównie z obowiązkową pracą na rzecz szkoły, docenieniem trudu rolników oraz wytwarzaniem żywności na potrzeby uczniów, stołówek i innych placówek oświatowych. Produkcja żywności była obowiązkowa, ponieważ jej brakowało. Ogrody tamtych czasów były czysto użytkową formą uzupełniającą zapasy żywności dla szkoły i innych instytucji (Kowalski i Grott, 2015). Dla uczniów ogród szkolny nie był dopełnieniem lekcji biologii czy przyrody, ale pracą niosącą konkretny cel, analogiczny do tego jaki mają rolnicy – uzyskanie jak najwyższych plonów. Każdy miał swój udział w pracy na rzecz wspólnego dobra.

2. Rola ogrodów we współczesnej edukacji

Cele powstających ogrodów szkolnych ewoluowały w stosunku do ogrodów wzorowanych na radzieckich działkach szkolnych (Kowalski i Grott, 2015). Obecne spojrzenie na powstające ogrody szkolne to przede wszystkim edukacja. Uwrażliwienie na naturę, stymulowanie do aktywnej obserwacji, poznawanie *zjawisk* biochemicznych w przystępnej formie, włączenie się w działania na rzecz ochrony środowiska, wzbudzenie kreatywności. Ogrody szkolne to także wdrożenie wiedzy interdyscyplinarnej, innowacyjności pedagogicznej (Ordza, 2019). Podobne podejście do pracy w ogrodzie można spotkać w Niemczech, gdzie bardzo popularne jest adaptowanie i zagospodarowanie wszelkich wolnych przestrzeni po to aby móc obserwować,

eksperymentować i podziwiać przyrodę. Od ilości uzyskanych plonów ważniejszy jest sam proces tworzenia terenów uprawnych, gospodarowanie, nasadzenia, stanowiące drogę do sukcesu (Bross-Burkhard, 2020)

Ważną rolą pracy w ogrodzie jest uświadomienie młodym konsumentom skąd się bierze żywność pochodzenia roślinnego. Jest to ważny aspekt, ponieważ dzieci i młodzież, głównie miejska, robiąc zakupy w sklepach wielkopowierzchniowych, gdzie warzywa i owoce są praktycznie gotowe do spożycia, nie mają świadomości jak wymagający jest proces uprawy.

Młodzi konsumenci często nie znają prawdziwego smaku i zapachu owoców i warzyw, ponieważ są one przeważnie zrywane lub wykopywane zanim osiągną właściwą dojrzałość, co zaburza ostateczny smak. Dlatego ogrody szkolne są ważnym elementem poznawczym. Często tam właśnie po raz pierwszy dzieci próbują świeżo wykopanej marchewki czy truskawki prosto z krzaka. Praca w ogrodzie szkolnym stanowi nie tylko edukację przyrodniczą dla dzieci, ale również możliwość poznania w mikroskali rolniczej produkcji żywności. Projekty aktywizujące ogrodnictwo dzieci i młodzież dostępne są w mediach społecznościowych i platformach najczęściej użytkowanych przez młodzież. Dział Edukacji Stowarzyszenie Nowe Horyzonty przygotował spoty i podcasty, w których pedagog Aneta Chmielińska zachęca dzieci do wykonania własnych eksperymentów ogrodniczych w domu i na powietrzu, opowiada także o korzyściach założenia ogrodu szkolnego (Chmielińska, 2020). To ważny materiał edukacyjny, udostępniony w mediach społecznościowych, w krótkiej i przystępnej formie – takiej jaką preferują uczniowie. Przekaz jest adresowany bezpośrednio do dzieci i wzbudza spersonalizowaną potrzebę obcowania z naturą, dodatkowo wzmacniany jest materiałami prezentującymi atrakcyjne ogrody szkolne, które powstały w Holandii. To właśnie Holandia od 2010 r. aktywnie promuje miejskie ogrodnictwo i zwraca uwagę na produkcję żywności w miastach.

Nowoczesne ogrody szkolne to najczęściej ogrody tematyczne spełniające określone funkcje w zależności od potrzeb uczniów i prowadzących je nauczycieli przyrody i biologii. Często w jednym ogrodzie są podziały na sekcje tematyczne np. ogrody zielne, łąka dla zapylaczy, część doświadczalna. Uczniowie pod opieką nauczycieli przygotowują doświadczenia i eksperymenty, które obserwowane są w ciągu roku szkolnego. Podział na sekcje daje możliwość rozwoju różnych zainteresowań dzieci. Ogrody dzielone są bardziej wszechstronną formą edukacji, pokazują tę samą przyrodę z różnych perspektyw, zwiększają możliwości poznawcze. Uczniowie mogą obserwować pracę owadów, przy zapylaniu posadzonych przez siebie roślin, stosować ekologiczne metody nawożenia, wczuć się w pracę ogrodnika okopując grządki, czy też używać zmysłów jako degustatorzy. Wykorzystanie przydzielonego terenu jest zależne od potrzeb uczniów i propozycji edukacyjnych ze strony nauczycieli.

Dzieci korzystają z ogrodów w sposób praktyczny i użytkowy, stają się jego integralną częścią. Edukacja uczniów jest wszechstronna i przemyślana. Dzieci poznają prawa, którymi rządzi się natura i uczą się szacunku do niej. Poznają zmienność pór roku i współzależności w przyrodzie. Uczniowie obserwują florę i faunę ogrodu, zwracają uwagę na bioróżnorodność, biorą udział w zajęciach ze zdrowego żywienia, ale również uczą się odpowiedzialności za swoje działania. Każdemu uczniowi przyznawana jest grządka na której może uprawiać rośliny według własnych upodobań lub potrzeb. Zbiory z grządek dzieci mogą zabrać do domów, co daje dodatkową satysfakcję i zadowolenie, wzmacnia poczucie własnej wartości i osiągnięcia sukcesu. Dzieci uczą się bawiąc, mile spędzają czas na świeżym powietrzu, co dodatkowo wzmacnia i dotlenia młody organizm.

Szkolny ogród jest przedmiotem obserwacji nie tylko dla uczniów. Susan Pollin i Carolin Retzlaff-Furst z Uniwersytetu w Rostocku badają wagę ogrodu szkolnego jako miejsca

społecznego i emocjonalnego. Podkreślają, że zajęcia w ogrodzie uczą odpowiedzialności, pracy w grupie i pomagają w zdobywaniu nowych kompetencji. Jak wynika z przedstawionych obserwacji zajęcia w ogrodzie dają znacznie lepsze wyniki w rozwijaniu zachowań społecznych i emocjonalnych niż praca w klasie. Rodzą się postawy obywatelskie, skierowane na dobro grupy, a nie tylko indywidualne potrzeby. Kontakt z naturą pomaga w rozwijaniu postaw społecznych, ujawnianiu emocji z podkreśleniem tych o zabarwieniu pozytywnym, zwiększa motywację do nauki, wzbudza zainteresowanie przedmiotem działań. Zajęcia w ogrodzie uczą pracy w grupie, odpowiedzialności i wzbudzają zachowania opiekuńcze (Pollin i Retzlaff-Fürst, 2021).

Bardzo ważną funkcją ogrodów szkolnych jest stworzenie oazy zieleni, szczególnie jeśli teren szkolny zlokalizowany jest w mieście, w obszarze dużych skupisk ludzkich. Ogrody zwiększają procentowy udział zieleni ogółem i pozytywnie przyczyniają się do obiegu wody, redukcji zjawiska „wyspy ciepła”, zmniejszają emisję dwutlenku węgla i erozję gleby. Korzyści można mnożyć podkreślając zmniejszenie hałasu, ograniczenie siły wiatru, wpływ na oczyszczenie powietrza, utrzymanie wilgotności (Orsini i D’Ostuni, 2022).

Ogrody, ogródki i inne formy zazielenienia oddziałują również na bioróżnorodność otoczenia. Można powiedzieć, że ogrodnictwo w każdej formie ożywia, dotlenia i rewitalizuje zindustrializowane otoczenie, zapobiegając postępującym zmianom środowiskowym (Staszewska i Szczepańska, 2016). Dlatego tak istotne jest tworzenie jak najliczniejszych funkcjonalnych połączeń zieleni w miastach takich jak ogrody społeczne i ogrody szkolne oraz prywatne przydomowe ogródki. Bardzo dobrym przykładem wykorzystania nieuprawnych powierzchni miejskich są adaptowane ogrody w całym Niemczech (w Berlinie – Prinzessinnengarten, w Kolonii – Kölner NeuLand, w Monachium – o’pflanzt is!, w Brunszwiku – Hofgarten Heydenstraße oraz wiele innych) działające na zasadach wspólnotowych (Burkhard, 2017).

Znaczącą potrzebę stworzenia ogrodów mają szkoły umiejscowione pośród bloków z wielkiej płyty. Osiedlowe szkoły najczęściej sąsiadują z ruchliwymi ulicami i budynkami użyteczności są niejako w betonowym centrum. Wokół brak terenów zielonych, parków, skwerów czy zieleńców. Na pierwszy plan wybija się ogromna ilość betonowych budynków (Staszewska i Szczepańska, 2016). Dlatego ogród szkolny ze względu na skupienie i zagęszczenie roślin staje się też „producentem” dużej dawki tlenu, co może być podstawą do rozpatrywania działań dotleniających dzieci.

Najkorzystniejszym rozwiązaniem dla szkół, ze szczególnym uwzględnieniem szkół miejskich i wielkomiejskich, byłoby obligatoryjne tworzenie ogrodów. Korzyści byłyby wymierne: edukacyjne (o charakterze interdyscyplinarnym) i społeczne (dla uczniów) oraz odbudowująco-regeneracyjne dla otaczającego środowiska. Model szkoła plus ogród szkolny jest stosowany m.in. w Amsterdamie, gdzie tradycja ogrodów szkolnych sięga początku ubiegłego wieku, kiedy to ogrody były wsparciem dla biednych rodzin w robotniczych dzielnicach, a z czasem stały się nie tylko uzupełnieniem domowych spiżarni, ale również sposobem na edukację (Gemeente Amsterdam Stadsarchief, 2020). Obecnie dzieci w sposób zorganizowany, ale nie skrupowany poznają naturę, czują ziemię rękoma, mają kontakt ze zwierzętami, używają zmysłów do dotykania, wąchania i kosztowania tego co same wyhodowały. Stanowi to dla nich znakomitą zabawę połączoną z konkretną nauką na temat otaczającej przyrody (Verkerk, 2020)

Każda szkoła zarówno w mieście jak i na wsi powinna mieć możliwość stworzenia ogrodu, który pełniłby funkcje poznawcze, rekreacyjne i terapeutyczne. Jego ważną rolę w edukacji przyrodniczej i społecznej docenili Holendrzy, którzy od 100 lat pielęgnują tradycję prowadzenia ogrodów szkolnych. Obecnie w Amsterdamie prowadzonych jest 13 ogrodów, z których

korzysta ponad siedem tysięcy uczniów z siedmiu szkół. Zajęcia w ogrodzie przeznaczone są dla uczniów w wieku od 9 do 11 lat. (Gemeente Amsterdam Stadsarchief, 2020).

3. Inicjatywy wspierające tworzenie ogrodów szkolnych

Obecnie nie ma obowiązku uprawiania przyszkolnych ogrodów i oddawania plonów do stołówek. Jeśli powstają ogrody na terenach placówek szkolnych i szkolno-wychowawczych, pełnią one role edukacyjną, doświadczalną i poznawczą. Należałoby się jednak zastanowić czy idąc za trendem samowyzwiania nie pokazać młodzieży jak wiele żywności można uzyskać z małego, z każdego wręcz obszaru uprawnego. Takie rozwiązania są stosowane w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie czy Niemczech. Zakładane są stowarzyszenia i fundacje, które zachęcają i dotują zakładanie ogrodów szkolnych, społecznych lub wspólnotowych, powstających na terenach po starych parkingach, lotniskach, na terenach „niczych” i niezagospodarowanych (Burkhard, 2017) Powstające ogrody pełnią funkcje dydaktyczne, kulturalne i wychowawcze. Małe ogródki zakładane są na dachach, przy wejściach do domów prywatnych, firm i szkół. Każdy skrawek jest wykorzystywany, co korzystnie wpływa na wizualny aspekt otoczenia, zwiększa bioróżnorodność i pozytywnie oddziałuje na ochronę środowiska (Burkhard, 2017)

W Polsce również powstaje coraz więcej ogrodów. Ogrody tworzone przy szkołach (nie biorąc pod uwagę szkół branżowych) są inicjatywą społeczną, realizowaną na zasadach projektowych. Utworzenie takowego leży w gestii dyrekcji placówki, a prowadzenie jest wynikiem inicjatywy i zaangażowania nauczycieli biologii, którzy nie mają dodatku funkcyjnego jak w latach kiedy działki szkolne były obligatoryjne (Kowalski i Grott, 2015). Powstające ogrody dotowane są z gminnych, powiatowych lub wojewódzkich funduszy przeznaczonych na ochronę środowiska lub na edukację. Informacje na temat zebranych środków umieszczane są na tabliczkach przy wejściu do obiektu. Popularne jest też pozyskiwanie środków z budżetów partycypacyjnych, ale również ze zbiórek i kiermaszów organizowanych przez same szkoły. Zdarzają się też ogrody sponsorowane przez instytucje lub darczyńców z danego terenu.

W celu stworzenia ogrodu, który oprócz zagonków będzie miał też sprzęty, nawodnienie i zaplanowane nasadzenia, konieczne jest pozyskanie znacznych środków finansowych. Koszt przygotowania terenu i stworzenia ogrodu waha się od 20 do 100 tys. złotych w zależności od funkcjonalności i wielkości przeznaczonego gruntu (badanie rynku własne 03.2022). Zebranie takiej kwoty nie jest łatwe, dlatego, aby zminimalizować koszty, rodzice i sami uczniowie często biorą aktywny udział w pracach przygotowawczych, sami dokonują nasadzeń i montażu sprzętu oraz przygotowania grządek. Realizacja odbywa się z inicjatywy społecznej. Taka współpraca integruje nie tylko młodzież, ale także uczniów z kadrą nauczycielską oraz rodzicami, dając satysfakcję stworzenia od podstaw wymiernego dzieła. Akcje tworzenia ogrodów często dokumentowane są w Internecie oraz mediach społecznościowych szkół lub uczniów. Ogród szkolny to misja edukacyjna i wychowawcza (Sozosfera.pl, 2017, Urząd Miasta Poznania, 2017, Urząd Miejski w Stargardzie, 2018, Urząd Miasta Poznania, 2017, Urząd Miasta Krakowa, 2019a, 2019b, 2022, Urząd Miasta Gdańska, 2021).

W wielu państwach organizacje pozarządowe zachęcają do zakładania i promują ogrody szkolne. W Kanadzie prężnie działają stowarzyszenia i fundacje, między innymi Plant a Seed & See What Grows Foundation (Plant a Seed & See What Grows Foundation, 2016), która prowadzi projekt Ogrodnictwo szkolne i ogrody społeczne. Fundacja wspiera finansowo powstawanie ogrodów przy szkołach, aby rozwijać edukację na świeżym powietrzu, pracować

w sposób doświadczalny i prowadzi obserwacje. Społeczność lokalna opracowuje program ogrodniczy, uwzględniający jej własne potrzeby, po czym wdraża go we własnym ogrodzie. Możliwość wprowadzenia indywidualnego programu jest znacząca i bardziej korzystna, niż używanie wersji zunifikowanej. Prowadzenie zajęć w ogrodach szkolnych daje wymierne korzyści z przedmiotów ekologia, ekonomia, żywienie, a także podtrzymuje więzi i pozytywnie wpływa na zachowania społeczne.

W ramach międzynarodowej współpracy edukacyjnej polskie szkoły chętnie biorą udział w unijnych i europejskich programach edukacyjnych, które dają możliwości wymiany informacji z innymi zaangażowanymi szkołami, a także mają wpływ na założenie samego ogrodu (Ordza, 2019). Zagadnieniami obecnymi we wszystkich projektach są obserwacja, poznawanie procesów przyrodniczych w naturze, szersze spojrzenie na edukację.

W projekcie realizowanym z Erasmus+ *Odkrywamy świat natury* brały udział szkoły, które zakładały swoje szkolne ogrody edukacyjne. Uczniowie dzięki zajęciom w ogrodzie przyswajali wiedzę przyrodniczą, ale również mogli poczynić obserwacje natury i odpocząć wśród zieleni. Kolejnym międzynarodowym projektem, w którym brała udział polska szkoła to *Aromatic Garden*, realizowany przez eTwinning – europejską wspólnotę nauczycieli. Uczniowie z Dąbrówki przez cały rok kompleksowo zajmowali się w ogrodem szkolnym, dzięki poznawali zjawiska przyrodnicze i dokonywali obserwacji, na podstawie których wyciągali wnioski. Zadaniem projektu było uaktywnienie uczniów, wzbudzenie ich kreatywności i zaangażowania w zgłębianie wiedzy interdyscyplinarnej, wymiana doświadczeń w zespole międzynarodowym. Wartością dodaną projektu dla uczniów była możliwość komunikacji w języku obcym, nawiązanie nowych znajomości i integracja w społeczności szkolnej (Ordza, 2019).

Udział w projektach jest możliwy dzięki zaangażowaniu nauczycieli przedmiotów przyrodniczych, którzy często pracują z uczniami na zajęciach kół przyrodniczych i w czasie innych dodatkowych zajęć. Aktywizują uczniów, kompleksowo pokazują zjawiska przyrodnicze, wychodząc poza podstawę programową. Zachęcanie uczniów do wzięcia udziału w tego rodzaju aktywnościach jest wprawdzie dodatkową pracą dla nauczyciela, ale może stanowić wartościowy środek dydaktyczny wspierający obowiązkowy program nauczania. Lekcje w ogrodzie to nie tylko wymierna korzyść edukacyjna dla uczniów, ale również możliwości rozwoju dla nauczycieli. Projektowanie zajęć ogrodniczych daje dużo możliwości przekazania wiedzy dodatkowej, zainteresowania przedmiotem od strony praktycznej, zwizualizowanej, przekładające się na konkretne rezultaty. Nauczanie w klasie i zajęcia na zewnątrz wzajemnie się uzupełniają i pomagają uczniowi lepiej przyswoić wiedzę nie tylko z jednego przedmiotu, ale tę interdyscyplinarną, prezentowaną na różnych lekcjach. Natomiast nauczyciel może nie tylko omówić zagadnienie, ale również pokazać je i wytłumaczyć w praktyce – zwizualizować. Praca w ogrodzie szkolnym to także remedium na ciągłe korzystanie z urządzeń technicznych i mobilnych, to przybliżenie do natury, jej odgłosów, widoku, smaku.

4. Właściwości terapeutyczne ogrodów szkolnych

Pisząc o ogrodach tematycznych warto wspomnieć o ogrodach sensorycznych, które bardzo pozytywnie wpływają na dzieci ze szczególnym uwzględnieniem uczniów z orzeczeniami w zakresie niepełnosprawności intelektualnej w stopniu umiarkowanym (Stepulak i Stepulak, 2021). Warto podkreślić, że w zajęciach w ogrodzie sensorycznym mogą aktywnie uczestniczyć uczniowie niedowidzący i niewidzący. Odpowiednio zaprojektowany ogród może być wykorzystywany jako forma edukacji i terapii dla wszystkich uczniów. Takie praktyki

stosowane są w Wielkiej Brytanii od wielu lat. Ogród sensoryczny przystosowany dla osób niedowidzących lub niewidomych powinien być bezpieczny i spełniać określone normy. Przede wszystkim powinien mieć odpowiednie podłoże bez wystających elementów, które mogłyby być przeszkodą, specjalnie podniesione grządki z ogranicznikami, barierki umożliwiające swobodne poruszanie. Dobrze też, jeśli nasadzenia są w kontrastujących kolorach łatwych do odróżnienia. Dużym ułatwieniem są tabliczki z opisem grządek lub kwater w alfabecie Braille'a oraz z audiodeskrypcją (Rutkowska, 2020). W Gdańsku w ramach projektu *Odkryj cuda Natury* powstał specjalny ogród dla dzieci niewidomych i niedowidzących na terenie Ośrodka Wczesnego Wspomagania Rozwoju Dziecka Niewidomego, gdzie dzieci mogą uruchamiać zmysły: wąchać, dotykać, próbować, bezpiecznie chodzić i bawić się (Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi, 2015). Inne ogrody, które deklarują przystosowanie dla osób niewidomych i niedowidzących znajdują się przy ogrodach botanicznych w Powsinie, Bolestraszcach, Bucharzenie i przy Babiogórskim Parku Narodowym (Rutkowska, 2020)

Wskazane jest by skorzystać z wieloletnich praktyk brytyjskich i stworzyć przy ośrodkach i szkołach jak najwięcej ogrodów wspomagających rozwój dzieci niedowidzących i niewidzących (Nowak, 2001)

Inną ważną i godną podkreślenia funkcją terapeutyczną ogrodów jest hortiterapia, którą można określić jako pozytywne obcowanie z roślinnością, pracą pośród zieleni na otwartym terenie lub w pomieszczeniach typu szklarnia. Znana jest od czasów starożytnych, z powodzeniem stosowana od lat 60. Ubiegłego wieku w Wielkiej Brytanii i Kanadzie, gdzie prężnie działają stowarzyszenia Canadian Horticultural Therapy Association (Kent i in., 2012). Hortiterapia daje doskonałe rezultaty u dzieci między innymi z ADHD, z autyzmem (Latkowska, 2013). U osób przemęczonych i wypalonych, z depresją, nerwicą (Płoszaj-Witkowska, 2015) oraz jako wsparcie przy leczeniu nadwagi i zachowaniu dobrego zdrowia fizycznego (Nowak, 2001). Hortiterapię można określić jako dopełnienie edukacji przyrodniczej prowadzonej podczas zajęć w ogrodzie szkolnym.

Wiele placówek edukacyjnych i rehabilitacyjno-edukacyjnych docenia wartość pracy w ogrodzie wprowadzając zajęcia dla uczniów i podopiecznych. Są one uzupełnieniem zajęć przyrodniczych oraz formą usprawniającą lub leczniczą. Zajęcia w ogrodzie szkolnym są prostą formą pomocy dzieciom z orzeczeniami w zakresie niepełnosprawności umysłowej w stopniu umiarkowanym (Stepulak i Stepulak, 2021). Dlatego tak ważne jest powstawanie ogrodów przy placówkach o charakterze integracyjnym i przy szkołach specjalnych. W Polsce coraz więcej uwagi poświęca się hortiterapii, która jest wykorzystywana w pedagogice specjalnej, psychologii rehabilitacyjnej, terapiach sensorycznych i medycynie (Płoszaj-Witkowska, 2015). Uniwersytet Warmińsko-Mazurski wprowadził zajęcia z hortiterapii dla studentów Collegium Medicum. Przyszli medycy uczą się jak ważna jest rola aktywnego obcowania człowieka z naturą i pracy w ogrodzie. (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2022).

5. Podsumowanie

W niniejszym artykule zaprezentowano zalety ogrodu szkolnego, rolę jaką odgrywa w edukacji interdyscyplinarnej dzieci i młodzieży, ale również w terapii uczniów z dysfunkcjami. Ważne jest podkreślenie, że ogród to także powrót do natury, aktywny wpływ na poprawę bioróżnorodności danego terenu oraz ochronę środowiska. Ogród szkolny to także inwestycja w budowanie świadomości młodego pokolenia. Kształtowanie postaw społecznych, obywatelskich i konsumenckich. Zachęcanie do działań na rzecz natury i wkład w zrównoważone

rolnictwo. Na świecie i w Europie coraz więcej państw dotuje powstawanie ogrodów, po to aby zazieleniać każdy możliwy do wykorzystania teren, aby wychowywać młode pokolenia zgodnie z naturą. Nowoczesne ogrodnictwo to także przypomnienie klasycznych wzorców, niejako renesans dobrych praktyk.

Autorka rekomenduje i zachęca do zakładania ogrodów szkolnych, nawet w wersji minimalistycznej, ponieważ daje on duże możliwości edukacyjne, poznawcze i wychowawcze dla dzieci młodzieży. Aby założyć ogród wystarczą niewielki nakład finansowy i praca, najważniejszym czynnikiem jest zrozumienie potrzeby jego powstania i użytkowania. Zajęcia poza pracownią są doskonałym uzupełnieniem teoretycznej wiedzy książkowej zdobytej podczas lekcji, dają także możliwości dotlenienia, poruszania się, co w czasie postpandemicznym ma szczególne znaczenie. Pracownia przyrodnicza i ogród szkolny powinny tworzyć wspólną całość dydaktyczną. Zajęcia powinny być podzielone na część teoretyczną i praktyczną. Taki model nauczania skutecznie wprowadza ucznia w świat przyrody i daje znacznie lepsze możliwości poznania i zapamiętania zjawisk nim rządzących.

Bibliografia

- Architektura – Murator. (2016). *Miejskie ogrodnictwo - od czego zacząć?* https://architektura.muratorplus.pl/wydarzenia/miejskie-ogrodnictwo-od-czego-zaczac_5983.html
- Asanowicz, K. (2012). Renesans miejskich ogrodów użytkowych. *Czasopismo Techniczne. Architektura*, 109(30), 223–230.
- Bross-Burkhard, B. (2020). *Bioogród. Uprawa roślin w zgodzie z naturą*. Publicat.
- Burkhard, B. (2017). *Ogród. Twoje miasto*. Bellona.
- Chmielińska, A. (2020). *Magia roślin* [wideo podcast]. <https://www.youtube.com/watch?v=C2S-t17zqt0>
- Chmielińska, A. (2021). *Ogród szkolny | prelekcja* [wideo]. <https://www.youtube.com/watch?v=YwclZswp2qY>
- Fundacja Poland Business Run. (2021). *Terapia Ogrodem – Hortiterapia w Szpitalu Dziecięcym im. św. Ludwika w Radziszowie 2021*. <https://www.youtube.com/watch?v=aDMKJ3bVmEk>
- Gemeente Amsterdam Stadsarchief (2020). *100 Years of School Gardens*. <https://www.amsterdam.nl/stadsarchief/amsterdam-city-archives/100-years-schoolgardens-0>
- Gryniewicz-Balińska, K. (2015). Historyczne ogrody działkowe Wrocławia jako element planowego systemu zieleni miejskiej. *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, 60(1), 45–79.
- Holda, R. (2021). Prawo do ogrodu. Ogrodnicy w przestrzeni miasta. *Journal of Urban Ethnology*, 19, 147–162. <https://doi.org/10.23858/JUE19.2021.009>
- Jankowski, E. (1929). *Ogród przy szkole powszechnej*. Księgarnia Polska Tow. Polskiej Macierzy Szkolnej.
- Kent, A., Ruffini, T., Goodyear, S.N. (2012). The Status of Horticultural Therapy in Canada: Practice, Research, Education. *Acta Horticulturae*, 954, 165–168. <https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2012.954.21>
- King, A. (2017). *Urban gardening grows relationships: The importance of urban gardening to the self and the earth*. Bank Street College of Education. <https://educate.bankstreet.edu/independent-studies/192>
- Klichowska, A. (2013). Architektura i funkcje ogrodu przedszkolnego w opiniach nauczycieli. *Studia Edukacyjne*, 26, 317–336.
- Kowalski, R., Grott, E. (2015). Ogrody szkolne we współczesnej szkole. Znak edukacyjnego zacofania, a może jednak postępu? *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 13(1), 35–60.
- Labus, S., Helling, G. (2014). Ein Gemeinschaftsgarten für Braunschweig. *Umweltzeitung*, 42–43. https://www.umweltzentrum-braunschweig.de/fileadmin/_uwz-pdfs/2014-04/Ein_Gemeinschaftsgarten_fuer_Braunschweig.pdf
- Latkowska, M.J. (2013). *Hortiterapia – zdrowie z ogrodu*. <https://panacea.pl/hortiterapia-zdrowie-z-ogrodu>
- NeuLand Köln (2022). *Gemeinschaftsgarten im Kölner Süden*. <https://www.neuland-koeln.de>
- Nowak, J. (2001). Socjoogrodnictwo. *Postępy Nauk Rolniczych*, 48(3), 57–70.
- o'pflanzt is! (2022). *Gemeinschaftsgarten in München*. <https://o-pflanzt-is.de>

- Ordza, T. (2019). Praca u podstaw, czyli tworzenie ogrodów szkolnych w ramach międzynarodowego projektu „Aromatic garden” realizowanych za pomocą narzędzi eTwinningu. *Biologia w Szkole*, 1, 41–43.
- Orsini, F., D’Ostuni, M. (2022). The Important Roles of Urban Agriculture. *Frontiers for Young Minds*, 10, 701688. <http://dx.doi.org/10.3389/frym.2022.701688>
- Plant a Seed & See What Grows Foundation (2016). *5 ways community garden and farming projects can help in the development of children with disabilities*. <https://seewhatgrows.org/community-gardens-can-help-special-needs-children>
- Płoszaj-Witkowska, B. (2013). *Ogród, który leczy – czyli co to jest hortiterapia*. https://naogrodowej.pl/ogrod-ktory-leczy_-czyli-co-to-jest-hortiterapia
- Płoszaj-Witkowska, B. (2015). *Hortiterapia - terapia wspomagająca rehabilitację dzieci i dorosłych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Płoszaj-Witkowska, B., Zamojska, M. (2014). Koncepcja ogrodu dla osób niepełnosprawnych przy Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym w Szymanowie. *Acta Scientiarum Polonorum Administratio Locorum*, 13(2), 15–23.
- Pollin, S., Retzlaff-Fürst, C. (2021). The school garden: A social and emotional place. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.567720>
- Prinzessinnengarten. (2022). *Prinzessinnengarten*. <https://prinzessinnengarten.net>
- Rutkowska, M. (2020). *Ogrody Sensoryczne i Ogrodnictwo Niewidomych* [video podcast]. <https://www.youtube.com/watch?v=MTTVMpsDro>
- Schwab, E. (1880). Kilka uwag o zakładaniu ogrodów szkolnych. *Bartnik Postępowy*, VI(8–9), 97–102.
- Sozosfera (2017). *Ogródek edukacyjny w Poznaniu*. <https://sozosfera.pl/edukacja-ekologiczna/ogrodek-edukacyjny-poznaniu>
- Staszewska, M., Szczepańska, S. (2016). Znaczenie ogrodnictwa miejskiego w procesie rewitalizacji. *Problemy Rozwoju Miast*, 3, 33–43.
- Stepulak, A., Stepulak, M.Z. (2021). Zastosowanie hortiterapii w pracy z dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym. *Społeczeństwo – Edukacja – Język*, 13, 91–107. [https://doi.org/10.19251/sej/2021.13\(7\)](https://doi.org/10.19251/sej/2021.13(7))
- Szambelan, J., Klarenbach, M., Kucińska, A., Moran, D., Ślimko, E. (2016). *Jedz lokalnie, myśl globalnie! Pakiet edukacyjny*. Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć.
- Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi. (2015). *Odkryj cuda natury*. https://www.laski.edu.pl/pl/aktualnosci?opt_4416_news_id=573
- Uniwersytet Warmińsko-Mazurski (2022). *Hortiterapia w kształceniu lekarzy na UWM* (video). www.youtube.com/watch?v=T1aOLcoHLfk
- Urząd Miasta Gdańska (2021). *W Gdańsku Siedlcach powstaje ogród społeczny*. <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Ogrod-spoeczny-na-Sielcach-Wbij-lopate-posprzataj-rabate,a,198755>
- Urząd Miasta Krakowa (2019a). „Pamiętajcie o ogrodach” – szkolny ogród edukacyjny. https://budzet.krakow.pl/projekty2019/1285-_pamietajcie_o_ogrodach_-_szkolny_ogrod_edukacyjny_.html
- Urząd Miasta Krakowa (2019b). *Szkolny „ogród z klasą” – bo drobna uprawa to wielka sprawa*. https://www.krakow.pl/get_pdf.php?dok_id=234787
- Urząd Miasta Krakowa (2022). *Konferencja prasowa Szkolny Budżet Obywatelski*. <https://mlodziez.krakow.pl/2022/06/23/konferencja-prasowa-szkolny-budzet-obywatelski>
- Urząd Miasta Poznania (2017). *Wyjątkowy ogródek na Grunwaldzie*. <https://www.poznan.pl/mim/info/news/wyjatkowy-ogrodek-na-grunwaldzie,110892.html>
- Urząd Miejski w Stargardzie (2018). *Zielony ogród przy Szkole Podstawowej nr 1*. <https://stargard.budzet-obywatelski.org/projekt/3010>
- Verkerk, M. (reż.). (2020). *De Schooltuin* [film]. EMS Films.
- Wodzińska-Matawowska, J. (1933). *Ogród przy szkole powszechnej i jego zastosowanie w pracy dydaktycznej i wychowawczej*. Nakład Księgarni św. Wojciecha.
- Zawiślak, G. (2015). Hortiterapia jako narzędzie wpływające na poprawę zdrowia psychicznego i fizycznego człowieka. *Annales Horticulturae*, 25(1), 21–31.